

DARVAS MÁTYÁS

Szövegkritikai kérdések Mátyás király külügyi leveleinek textusa kapcsán

A tanulmány azokról a szövegkritikai dilemmákról számol be, amelyekkel szerzője a 2023-ban megjelent, Mátyás király külügyi levelei 1458–1479 című kötet latin nyelvű tételeinek fordítása és szöveggondozása, illetve kéziratokkal való kollacionálása közben találkozott. Számos, szövegkritikai szempontok szerint típusokba sorolt, konkrét példa ismertetése után eljárását szembesíti a klasszikus és újkori filológia szövegkiadási elveivel és gyakorlatával.

Kulcsszavak: szövegkritikai alapelvek, főszöveg, alapszöveg, kolláció, emendáció, kontamináció

Bevezetés

A következőkben azokról a szövegkritikai dilemmákról számolok be, amelyekkel a 2023-ban megjelent, *Mátyás király külügyi levelei 1458–1479* című kötet (a továbbiakban: MKKL) latin nyelvű tételeinek¹ fordítása és szöveggondozása közben kerültem szembe.

Több tényező eredményezte, hogy a fordítói utószóban külön, és némileg talán apologetikus hangvételben ki kellett térnem a szövegkritikai problémákra, s konkrétan arra, hogyan és milyen elvek szerint állapítottam meg a végül lefordított (fő)szöveget. Mivel e kérdések másnak is tanulságosak lehetnek, számomra pedig a második kötet munkálatai miatt továbbra is aktuálisak, röviden bemutatom az eljárásomat meghatározó három fő tényezőt, olyan sorrendben, ahogyan magam is

¹ A német nyelvű levelek fordítását, esetenként kézirati kollációját Szekér Barnabás végezte el; mivel magyar nyelvre korai középfelnémetből eddig ilyen témában és terjedelemben nem született még fordítás, a kötet névumát legalább annyira a németből, mint a latinból fordított levelek adják.

szembesültem velük: 1. a munka eredeti és módosult célját; 2. a felmerülő filológiai problémák típusait, néhány konkrét példával; 3. az erre adott válaszokat, a főszöveg kialakítását. Végül a szövegkritika alapelveinek tükrében megpróbálok mérleget vonni: szabályos, indokolt és arányos volt-e az eljárásom?

A munka eredeti célja

Eredeti és számomra önmagában is (némileg nyomasztóan) impozánsnak tetsző célom Fraknoi Vilmos kétkötetes levélggyűjteményének (Mátyás király levelei, a továbbiakban: MKL) magyarra való fordítása volt. Bár már ekkor is számoltam azzal, hogy az MKL szövegét jó lenne összevetni kéziratokkal, illetve szerettem volna első közlésű levelekkel is bővíteni a korpuszt, a munka kezdetén ez egyrészt beláthatatlanul távoli célnak tűnt, másrészt a projekt szabta határidők nem tették lehetővé. Az alapvető (és mindvégig szem előtt tartott) cél tehát a forrásközlés volt: bő ötszáz év után végre teljes magyar fordítását adni Mátyás külügyi levelezésének.

A munka módosult célkitűzései

A fordítás során tehát először csak konkrét, problémás *locusok* kéziratot megfelelőit kerestem meg; ám ahogyan ezek szaporodtak, az első kötet nyersfordításának felénél-kétharmadánál be kellett látnom, hogy határidők ide vagy oda, Fraknoi textusát *mindenképpen* össze kell vetnem a ma fellelhető kéziratokéval: olyan sok ponton volt gyanús, hogy jó érzéssel fordítást készíteni annak alapján nem lehetett. Az új feladatra fél évvel több időt kértem tehát az Intézettől, s ha már így alakult, mintegy harminc első közlésű levéllel bővítettem is a korpuszt.²

Az, hogy így módon módosult az önmagában is bonyolult munkaflowamat, illetve hogy helyenként már korábban is kénytelen voltam kollacionálni, végül pedig az egyébként is szűkös időkeret ahhoz vezetett, hogy menet közben, időnként visszamenőleg dolgoztam ki a kézirati olvasatok érvényesítésének módozatát; a felmerülő problémákat az akkor látható horizonton és csupán az addigi tapasztalatok fényében meg-

² Fraknoi első kötetének anyagához mérten ez darabszámban kb. 12%, karakterszámban kb. 10% többletet jelent.

ítélve tudtam kezelni, és megesett, hogy egy új szöveghely nyomán változtattam az addigi gyakorlatomon.³ Végül, már az *ultimus terminus* szorításában, a fordítói utószó keretein belül próbáltam magam számára is megindokolva rendszerezni, hol, hogyan és miért úgy nyúltam hozzá a Fraknoi által közölt szöveghez.⁴

A latin szöveg közlése

A magyar nyelvű forrásközlés mint cél az egyes levelek latin szövegével két dimenzióban adott filológiai feladatot: egyrészt *minél teljesebb* szöveggel, másrészt, természetesen, szövegkritikai szempontból *minél hitelesebben* közreadni a leveleket.

Kulcsár Péter megállapítása szerint:

a szöveget én gondozom ugyan, de nem én adom ki, pláne nem az én pénzemen. Megjelenik egy kötetben, egy folyóiratban, egy sorozatban és ráadásul egy nyomdában. A kötetnek, a folyóiratnak, a sorozatnak vannak hagyományai és elvei. Van közreadó és kiadó, van sorozatszerkesztő és kötetszerkesztő [...]. Ezekhez mind alkalmazkodni kell.⁵

A Mátyás-kötet esetében (éppen az említett hagyományok miatt) adott volt a bilingvis⁶ kiadás kerete. Ez a többi velejáró szerkesztési probléma⁷ mellett akkor is rákényszerített volna, hogy legalább szöveggondozás szintjén foglalkozzák a latin eredetivel, ha (mint az *Annales Fuldenses* és az *Annales Regni Francorum* esetében)⁸ rendelkezésre állna Mátyás leveleinek kritikai kiadása.

Ezzel viszont nem számolhattam, a fordítás során pedig, mint már írtam, még a latin szöveg közlésének szándéka nélkül is hamar szembe-sültem volna azzal, hogy Fraknoi szövege bizony sok helyen kérdéseket vet föl. Noha egyes helyeken lábjegyzetben jelzett kódexbeli „tollhibákat”, amelyeket főszövegében javított, ezen túlmenően sem filológiai

³ Szerencsés esetben megtalálva és utólag javítva minden korábbi, hasonló jellegű helyet.

⁴ MKKL 923–926.

⁵ KULCSÁR (2005: 159).

⁶ A német és cseh nyelv miatt inkább „quadrilingvis”.

⁷ Pl. a párhuzamos szedés miatt a lábjegyzetek ellehetetlenülése.

⁸ Ezek esetében, jóllehet évszázados és csak a korabeli sztenderdeknek megfelelő, de mégis kritikai igénytel és módszerrel megállapított alapszövegre támaszkodhattam.

apparátust, sem a kéziratok akkori jelzetét nem adta, szövegközlési elveiről pedig mindössze ennyit ír: „A leveleket egész terjedelmökben közöljük. A helyesírás tekintetében a Történelmi Bizottság egyéb oklevéltáraiban követett gyakorlathoz alkalmazkodunk.”⁹ Fraknói átírásainak pontossága, ahol ez egyáltalán ellenőrizhető, egyenetlen; az MKL 226-ot például eredetiben látta, mégis botlik (vö. DF 293287), a 3. sorban a *magistrum* kimarad, akárcsak az MKL 291 eredetijének (DF 293282) 2. sora végén a *delatorem*. Az MKL 242 esetében Fraknói egészen bizonyosan a máig ránk maradt eredetit látta, átírásában a szakadások, hiányok miatti lacunák egyértelművé teszik ezt; az 5. sorban mégsem hozza a még teljes egészében látszó *eset* alakot stb.

A kézirati kolláció

Nekiláttam tehát először csak a problémás helyek kézirati összevetésének, majd pedig, belátva ennek elkerülhetetlenségét, az összes olyan levél szövegellenőrzésének, amelyről ismeretes, hogy maradt fenn kézirata. E munkát mindig a konkrét levél MKL-szövegének nyersfordítása után végeztem el,¹⁰ a fennmaradt kéziratokat Mayer Utószavának jegyzéke alapján keresve meg, ám csak az online elérhetőket kollacionálva.¹¹

⁹ MKL I., Előszó XIII. Ezek mibenlétét nem fejt ki és nem is utal rá; mindenesetre a szövegközlés során Fraknói láthatólag kevésbé egységesít, inkább a konkrét kézirat írásmódját veszi át (*quatinus*, *dampnum* stb.). A problémákat többféleképpen és sokszor egyazon levélen belül is következtetlenül jelzi: lábjegyzetben „tollhiba” megjegyzéssel, a főszövegben zárójelben kérdőjellel (olykor egyértelmű rövidítésfeloldási hiba esetén is, pl. *ced(ul)as*, MKL 120) vagy még gyakrabban (sic)-kel.

¹⁰ Alapszövegként használva az MKL-textust; tehát mind a latin, mind a magyar verzióban *ehhez képest* jelöltem, ha a kézirat alapján változott vagy bővült a szöveg. Ennek módjáról ld. alább.

¹¹ E fókuszszűkítés oka az eredeti célkitűzés prioritása volt; ám sajnos még ez a cél sem valósult meg maradéktalanul. A munka végéhez közeledve szembesültem azzal, hogy az Utószó kéziratjegyzéke korántsem teljes. Némely leveleskönyvek tételeit jegyzékbe veszi ugyan: ha egy levél szerepel a Nikolsburgi (Masaryk University Library, Brno/Universitní knihovny: Mk 9, fols 210r–283r; DF 292991) és Kassai (Miestne Pracovisko Matice Slovenskej, Jasov no. 78, fols 49–202 *passim*; DF 282621) kódexben is, mindkét előfordulást hozza, olykor-olykor még harmadikat is; másokat azonban figyelmen kívül hagy. Nem hozza például az Istvánffy-kódex tételeit (OszK Kézirattár Fol. Lat. 2275. fols 56–131), sőt az Esztergomi Leveleskönyvet sem (Esztergom Főszékesegyházi Könyvtár, MS II 393 fols 1–131), amely pedig online is elérhető (DF 290345).

Alapszöveggként nem Fraknói kiadását, hanem a Nap Kiadónál 2008-ban megjelent reprint¹² szövegét használtam, bízva abban, hogy némi szöveggondozással javítottak a 19. század végi kötetek közlésén: „A szövegek rendszeres ellenőrzésére természetesen nem vállalkozhatunk, de az előszavak és a közlés sajtó- és tartalmi hibáit javítani igyekeztünk.”¹³

Ahogy haladtam a kollacionálással, egyre világosabbá vált, hogy több a szövegkritikai tennivaló, mint pusztán a továbbra is meglévő hibák ritkítása – amit, tekintve, hogy ezzel csak egy re-reprintet készítettem volna, nem is bántam. Nyomasztott azonban, hogy a levelek szöveg hagyományának sokarcúsága megnehezített bármiféle, akárcsak önmagamhoz képest való következetességet is a filológiai munkában. A publikálandó (és ne feledjük, elsősorban *fordításra* szánt!) leveleket szöveg hagyomány szempontjából a következő csoportokba sorolhattuk:

- *csak Fraknóinál* közölt, ismert kézirat nélküli darabok;
- *Fraknóinál és máshol* (elsősorban EMC)¹⁴ már közölt levelek;
- *Fraknói által közölt, egyetlen ismert kézirattal* bíró darabok;
- *Fraknói által közölt, több ismert kézirattal* bíró darabok;
- *Fraknói és más által is közölt, egy vagy több kézirattal* bíró levelek.

Mivel kritikai kiadás, de még az egyes levelek fennmaradt kézíratainak teljes és megbízható konkordanciája sem áll rendelkezésünkre, becslésekbe sem tudok bocsátkozni arról, hogy a fenti esetek milyen arányban fordulnak elő.

Az I. kötetre vonatkozólag viszont már vannak saját adataim: a Fraknói-textus 247 darab latin nyelvű leveléből 38-at vettem össze kézirattal, ebből nyolc volt eredeti (amiből hatot feltehetőleg Fraknói is látott és felhasználta); egyetlenegy esetben (MKL I 262) az eredeti (DF 293307) és egy másolat (Nikolsburgi), két esetben pedig (MKL I 118, MKL I 261) két másolat volt összevethető. Az esetek többségében (27) a bizonytalan forrású MKL-szövegen kívül egyetlen kézirat állt rendelkezésemre, és az is másolati volt.

¹² MAYER (2008).

¹³ MAYER (2008: 958).

¹⁴ *Epistolae Matthiae Corvini*. Cassoviae, Typis academicis Societatis Jesu, I–III. 1744; IV. 1743.

Az első kötet anyagának tehát (darabszámot nézve) bő 15%-át kollacionáltam, és az esetek túlnyomó részében fel is használtam egy vagy több kézirati olvasatot. Figyelembe véve azt a körülményt, hogy a 32 első közlésű, kéziratból átírt levél Fraknói első kötetének terjedelmét további kb. 10%-kal bővítette, elmondhatjuk, hogy az eredeti MKL-kötetek és a 2008-as reprint után az MKKL textológiaiilag számottevő változást hozott.

A kézirati szövegváltozatok

Természetesen nem minden kolláció vezetett az MKL-textus módosításához. Ideális esetben a Fraknói által felhasznált irat 1. eredeti volt, 2. ma is megvan, és 3. az MKL átírása hibátlan volt.¹⁵ Előfordult az is, hogy a közölt irat másolat volt ugyan, ám egyértelműen ugyanaz a példány, ami ma is fellelhető, s így az összevetés szintén nem eredményezett változtatást. A jellemző eset azonban az volt, hogy az összevetett kézirat *másolat* volt, számos eltéréssel a (többnyire ismeretlen forrású) MKL-hez képest, amelyek azonban nagyrészt lényegtelenek voltak.

A szövegközlés szempontjából fontos volt még, hogy a levelek teljes textusúak voltak-e, avagy akár (mint gyakoribb volt) Fraknóinál, akár kéziratban csonkák; több kézirat esetén számolni kellett a kérdéssel, hogy (legalább vélelmezhetően) *azonos* szövegről van-e szó, avagy *változatról* (piszkozat; azonos kelettel, változatlan szöveggel, de különböző címeteknek írt levelek; ugyanez eltérő keltezéssel stb.). Mindegyik eset más és más megközelítést kívánt, és ahogyan szembesültem velük, munka közben próbáltam kialakítani azt a szövegközlési módot, amely figyelembe veszi a kötet tulajdonképpeni célját, a konkrét levél szöveg-hagyományozási módját és a szövegkritika alapszabályait is.

A főszövegben nem érvényesített szövegváltozatok

Írásmódbeli különbségek miatt nem változtattam az MKL-textuson, már csak azért sem, mert úgy tűnt, Fraknói, bár nem teljesen következetesen, de ilyen szempontból egységesítette a kéziratból átírt leveleket.¹⁶ A *qua-*

¹⁵ Például: MKL I 104; 105; 223; 226; 228.

¹⁶ Ez időnként akadályát is képezte annak, hogy biztos legyen benne, ugyanazt a kéziratot láttuk-e.

tenus – quatinus, intolerabiles – intollerabiles stb. jellegű eltéréseket tehát nem vettem figyelembe, nem érvényesítettem és nem is jelöltem.

Szintén nem módosítottam textust szórendi cserék miatt, hiszen ezek a szöveg jelentésének szempontjából legtöbbször lényegtelenek – noha a sztemma felállításának tekintetében persze akár lényegesek is lehetnek.

A rokon értelmű kézirati variánsokból (*videlicet/nempe; pacem servare/pacem tenere; et/etiam; Fraternitas vestra/Serenitas vestra* stb.) szintén nem vettem fel egyet sem főszövegbe, illetve idő és technikai feltételek híján fel sem tüntetem azokat; ezek differenciatív jelentősége persze még nagyobb lehetne, ám mivel arra törekedtem, hogy az MKL-textust csak akkor módosítsam, ha az valóban jobbnak vagy szükségesnek látszott, az eredeti(bb)ség kérdését pedig megítélni többnyire nem lehetett, így ezek „kéziratban maradtak”.¹⁷

Szintén nem vettem fel és nem is jelöltem a kéziratok anceps, s egyben indifferens olvasatait: az MKL I 109 textusa *ad litteras et querelas, quas iam frequenter post sese misimus*, míg a Kassai kódexé *ad litteras et querelas, quas iam frequentes post sese misimus*; a kettő között egyetlen (ráadásul téveszthető) betű az alaki különbség, és az értelmi eltérés sem jelentős: megjegyzés nélkül maradt tehát Fraknoi változata.

Kellően meg nem ítéhető *locusok* esetében gyanú esetén sem változtattam Fraknoi szövegén; az MKL I 267 szövege például *iterato eis rescripsimus, iterato requirentes illos, ut nos avisarent, utrum etc.*, ahol a második *iterato* eleve diplográfgyanús volt; Mátyásnak inkább csak a korai, mások által fogalmazott leveleiben fordul elő *geminatio* és egyéb stílusalakzat, erre az időszakra már nem jellemző; ehhez a konkrét levélhez pedig, amely parancsoló hangú (és szóhasználatú) követutasítás, különösen nem illik. És valóban, a Nikolsburgi kódex (DF 292991) nem is hozza a második *iteratót*. Ennek ellenére, mivel a két szövegtanú egyike így hozza, meghagytam főszövegben.¹⁸

¹⁷ Természetesen csakúgy, mint a nyilvánvalóan rosszabb kézirati variánsok: pl. MKL I 267, *ut nobis aperte rescriberent, si vellent nobiscum vetustam inscriptionem observare, et se de cetero ab auxilio nostrorum rebellium continere*, míg a Nikolsburgi olvasata elég nehezen magyarázható, ám láthatóan diplográf: *et sese decreto ab auxilio*.

¹⁸ Joggal merül fel a kérdés, hogy most is meghagynám-e. A fenti érvek alapján valószínűleg nem.

Főszövegbe felvett szövegváltozatok

Elvem természetesen az volt, hogy kizárólag akkor változtatok az alapul vett MKL-szövegen, ha az romlott, és egy kézirati variánssal javítható, vagy ha a kézirati variáns hitelesebb stílust, jobb értelmet vagy teljesebb szöveget ad – és ilyenkor is a lehető legkisebb mértékben. Saját konjek-túrát az egész kötetben egyetlen alkalommal emeltem főszövegbe, és akkor is kénytelenségből (nem volt megnyugtató variáns). Céloom a mi-nél teljesebb és hitelesebb szöveg közlése, s legalább ugyanannyira for-dítása volt.

Ilyen szempontból a legtisztább eset nyilvánvalóan az volt, ha ere-deti kéziratból dolgozhattam, míg Fraknoi (eltérő szövegű) másolatot használt; ilyenekben nem dúskáltam, bár akadt belőlük néhány.¹⁹ A jel-lemző az volt, hogy az MKL-textust olyan másolati kéziratok szövege alapján voltam kénytelen emendálni, amelyek szöveghagyománybeli viszonya nem megítélhető.

Nem ritka, hogy az egyik (akár a másolt kézirati, akár a nyomtatott) textus vélhetőleg tévesen old fel vagy olvas ki rövidített alakot. MKL I 212: *Hortamur itaque fraternitates vestras, optamus, jamdemum dietis et trac-tatibus finem imponere velint*, ahol a közbevetett *optamus* akkor is gyanít-hatóan a *hortamur* utáni *quatenus* félreolvasása, ha nem erősítené ezt meg a DF 293247 olvasata. Az MKL II 174 textusa: *Sin autem alias, vos domi-num imperatorem in hostem proponimus et per partes publice denuntiamus*, ahol a nehezen értelmezhető *per partes*-nél a Nikolsburgi *per presentes* (sc. *litteras*) alakja nyilvánvalóan jobb; az MKL-felhasználta kézirat valószí-nűleg a szokott módon, *p(rese)nt(es)* vagy hasonló formában rövidített, ebből „lett” a *per partes*. A *noster* és *vester* rövidített alakjai között csak egy betű a különbség, az is a könnyen félreolvasható *n/v*: akad is szép számmal olyan hely, ahol úgy az MKL, mint a kéziratos textusban téves alak áll.²⁰

Előfordult az is, hogy az MKL gyanús olvasata mellett két kézirati variáns is rendelkezésre állt: az egyik meggyőző, a másik teljességgel

¹⁹ Pl. az MKL II 233, amelyet a DL 200540-ből lehetett javítani. (Más kérdés, hogy ha ez a példány a leírás szerint „eredeti” is, biztos, hogy nem expedált eredeti.)

²⁰ Ezeket javítottam, ám mivel lényeges értelembeli módosulással jár, lábjegyzetben is jeleztem.

romlott, mint az Albert brandenburgi hercegnek szóló hadüzenetben (MKL I 261): *armis ac bello abstinere, ab iniuriis etiam et damnis dominiis nostris illatis desistere tandem et supersedere <deberetis>*, ahol a Fraknói-textus a túl udvarias *dignaretis* volt, míg a Nikolsburgi kódex (DF 292991) az itt teljesen értelmezhetetlen *donaretis* hozza. Ez esetben a (másolati) DF 293061 *deberetis* olvasatát emeltem a főszövegbe.

Többször volt olyan, hogy a kéziratok nemcsak egyazon levélen, de egyetlen *mondaton* belül is felváltva hoznak láthatóan rossz(abb) és egyértelműen jobb olvasatot, mint például az MKL I 310 e mondatában: *Itaque admonendas duximus interea dominationes vestras, tanquam amicos et confederatos nostros dilectos, ne interim, donec mentem sanctissimi domini nostri clarius intelligent, cum suis svasionibus moveantur*. A Nikolsburgi a megszólításként legalábbis hapaxgyanús *devotiones vestras* írja a teljesen bevett *dominationes* helyett; ez nyilván sietős és téves feloldás eredménye. Ám rögtön utána a *cum suis* helyett *cuiusvis* olvasatot hoz, ami („akárki sugallatának engedve”) a pápának szóló panaszlevelek visszatérő toposza, miközben a *suis*nak itt nincs értelmi alanya. A főszöveg tehát a két *másolati*²¹ textus hibridje lett.

Hasonlóan ingadozó értékű olvasatokra példa a Kázmér királynak címzett MKL I 274: *hec fraternitas vestra illis affirmare posset, qui minus sapiunt quam nos, non enim latere nos potest, quomodo res se habeant*, azaz „ezeket Fivérségtek olyanoknak bizonygassa, akiknek nálunk kevesebb esze van”. A Nikolsburgi itt *qui melius sapiunt*ot hoz, ami láthatóan romlott olvasat. Ám már a következő mondatban a Fraknói-textus okozott fejtörést: *Scitur quippe et cum se moverint, et quo et in quem finem isthuc perrexerint*, ahol a *cum*ot jobb híján „mikor”-nak érthettem; ám a Nikolsburgi *curt* hoz, ami teljesen érthetővé teszi a mondatot; itt tehát ezt vettem fel a szövegbe, jelölve legalább az interpoláció tényét.

Emendáció stílusbeli érv alapján

Olykor stilisztikai megfontolásokból is előnyben részesítettem kézirati variánst, mint például az MKL I 267 esetében, ahol Mátyás a velenceiek-ről panaszolja, hogy *comiti Angelo nostro infideli et rebelli, contra formam vetuste inscriptionis et mutue amicitie, instrumenta bellica, pixides <videlicet>*

²¹ Csonka megszólítása és datálása miatt az MKL is egyértelműen másolat.

et pulveres bombardarum commodassent; az MKL szövegében nem szerepel a *videlicet*, ám a Nikolsburgi kódexében igen, s én úgy találtam, explikatívumként jobb értelmet ad, hogy „a hűtlen és lázadó Angelo grófnak – régi szerződésünk és a kölcsönös barátság ellenére – hadifelszerelést, <mégpedig> puskákat és ágyúkhöz való lőport biztosítottak”.²²

II. Mohamed császárnak írt egyik levelét (MKL I 263) így fejezi be Mátyás: *Et de hoc optamus certum et clarius responsum ab excellentia tua, quam valere optamus*. A Nikolsburgi megfelelő helye: *citum et celerem responsum*. Mindkét verzió sántít némileg: utóbbi gyanúsán tautologikus, míg Fraknóinál a *clarius* alakilag csak határozó(szó) lehet, ám a szórend jelzőt sugallna, a *certum* pedig valóban csak jelző lehet. A főszöveg mind a két tag esetében a valószínűbb lett: *Et de hoc optamus certum et <celerem> responsum*, „Erről is biztos és <gyors> választ kívánunk Excellenciádtól, akinek jó egészséget kívánunk.”

Emendáció a szöveg értelme alapján

A már említett MKL I 267-ben, amelyet Mátyás Velencében tartózkodó követének küldött, Fraknóinál ezt olvashatjuk: *Et licet nos per litteras nostras ad vos scriptas, quas antea miseramus requisivimus eos, ut...*, míg a Nikolsburgiban: *Et licet nos per litteras nostras ad eos scriptas, quas...* Mátyás itt követének ír, és egyértelmű, hogy nem a követnek írta korábban azt a levelet, amelyben a *velenceieket* kéri valamire, s amelynek, mint a következő bekezdésben írja, most elküldi a *másolatát*. A kézirati variáns itt is változtatott, mégpedig javított az MKL textusának értelmén; a főszöveg tehát ez lett: *Et licet nos per litteras nostras ad <eos> scriptas, quas antea miseramus requisivimus eos etc.*, fordítása pedig: „És bár <nekik> írt leve-lünkben, amit korábban küldtünk, megkértük őket, hogy nyíltan írják meg nekünk, ha fenn akarják tartani velünk a régi megállapodást stb.”

Kontextuális okból használtam fel kézirati variánst az MKL I 212 e helyén: *Misimus pr<e>terea ad diversas dietas vestras, ad Romanam curiam,*

²² E levél további három-négy helyén a Nikolsburgi kódex olvasatát vettem fel, annak ellenére, hogy Fraknói akár a levél eredetijét is láthatta; legalábbis „A levél élén” formula utalhat arra is, hogy Fraknói vagy a forrásául szolgáló kiadás az eredeti példányt vette alapul. Mivel azonban Fraknói sajnos nem ad meg jelzeteket, ez csak feltételezés marad.

ad multos reges, principes et potentatus nostros oratores. Fraknóinál *propterea* állt, ám a bekezdés és a többi tartalmának viszonya inkább felsorolást, mint indoklást tesz valószínűvé – bár előbbit sem zárná ki. Sajnos itt sem tudni, Fraknoi vagy segítője milyen kéziratból dolgozott, de ha ott rövidített alakban állt a kötőszó, akkor csak az tett különbséget a két szó között, hogy a p szárát hogyan húzták át; az MKL-olvasat így akár téves is lehet. Mindezek miatt a kézirati variáns mellett döntöttem.

Az MKL I 203-ben a következő olvasható: *Cum accepissemus maiestatem vestram diebus hiis precedentibus misisse quendam servitorem suum cum litteris suis ad nos [...], cumque hominem egritudine <preventum> in itinere ad nos nequivisse pervenire; nos acceptis litteris maiestatis vestre, quas nobis ille homo per quendam servitorem nostrum transmisit etc.* Fraknóinál *pereuntem* áll, nem *preventum*. A két alak, különösen, ha a *prae-/per-* rövidített, összetéveszthető, s noha természetesen nem zárható ki, hogy a levélvivő elhunyt a betegségben, mégis, mind a szituáció (gondoskodott a levél továbbküldéséről), mind a nyelvtani-stilisztikai érvek (*pereo participium imperfectum*, nem *perfectum*; *pereuntem* és nem *moribundum* vagy hasonló) azt sugallják, hogy a levélvivőt csak *megakadályozta* betegsége a kézbesítésben. Mivel tehát az alternatív olvasat jobbnak tűnt, azt vettem fel a főszövegbe; arra való tekintettel, hogy az elvetett MKL-olvasat értelmében jelentősen eltért ettől, lábjegyzetben jeleztem az eredeti olvasatot a forrásnyelvi oldalon, a célnyelvi lábjegyzetben pedig magyaráztam is a különbséget.

Volt néhány szerencsés eset, amikor Fraknoi romlott textusánál egyértelműen jobb megoldást adott egy kézirat, mint például a boroszlói püspökhöz címzett MKL I 237: *Pro expensis autem, ex dispositione et ordinatione nostra, habebit paternitas vestra in <Cracovia> mille et quingentos aureos. De die vero recessus, quia ab oratoribus nostris <Neapoli constitutis> nondum <certiores redditus sumus>, impresentiarum quicquid scribere nequimus.* Az MKL-textus a romlott *Carnonia* alakot hozza, ami a fordításkor beazonosíthatatlannak bizonyult; a Kassai kódex olvasata (Krakkó) itt segített, a következő mondatban is érdemi információkkal volt gazdagabb.

A Gel béghez írt MKL I 259 textusa: *tamen quod de voluntate maiestatis vestre fieri non credimus, finitimi veziri, post ceptas treugas, territoriis et do-*

miniis nostris multa damna et nocumenta inferre non desinunt, vagyis „ami nem hisszük, hogy Felsőgetek akarataból történik – a határszéli vezírek a fegyverszünet megkezdése után is szüntelenül rengeteg kárt és pusztítást okoznak területeinken és birtokainkon.” Már fordítás közben feltűnt, hogy a „vezír” mintha kissé magas török rang lenne ahhoz, hogy több is portyázzon belőle a végeken – hacsak nem vulgáris jövevényszóként használta a levélíró. Erre azonban máshol nem találtam példát, inkább csak ellenpéldát (*capitaneus*). Később, amikor elkezdtem a kéziratokkal való összevetést, láttam, hogy a Nikolsburgi olvasata itt *finitimi vestri*, „szomszédos alattvalóitok”; a főszövegbe és a fordításba is ez került tehát.

A változtatások jelölése

Az eddigi példákból talán látható, noha a kolláció filológiai munkáját igyekeztem teljes körűen elvégezni, a szövegkritikai döntéseket meghozni, apparátus híján pusztán a főszövegben tudtam jelölni, az hol tér el az alapul vett MKL-szövegtől: < ... > közé tettem a szövegben²³ mindent, amin Fraknoihoz képest változtattam. Az egyes levelek címsorában az MKL-szám után ott áll a kézirat(ok) DF/DL-száma, amely(ek)el összeolvastam Fraknoi textusát. Mivel mind az MKL, mind a kéziratok hozzáférhetőek online, percek alatt kikereshető és ellenőrizhető minden ilyen *locus*,²⁴ és megítélhető, hogy változtatásom elfogadható-e.

Az apparátus hiányát legalább időnként próbáltam ellensúlyozni, és többször végjegyzetben jeleztem, milyen olvasatot vetettem el és miért; ezt azonban sajnos csak egy későbbi munkafázistól kezdve igyekeztem következetesen megtenni, és valószínűleg sok helyen nem tudtam már visszamenőleg pótolni.

Akadhatnak továbbá helyek, ahol, ha többszörös kolláció volt, nem derül ki, hogy a főszövegbe felvett alak melyik kéziratból származik; ilyenkor meg kell nézni mindkét²⁵ (néhány esetben mindhárom) textust.

²³ A magyar fordítás megfelelő részén is.

²⁴ Amint már jeleztem, ugyan nem az online elérhető, 1893–1895-ös kiadás szövegét, hanem a már néhol javított 2008-as, Nap Kiadó-féle változatot vettem alapul, helyenként magam is tovább javítva azt; ám nem valószínű, hogy ez bárhol gondot okoz.

²⁵ Pl. MKL II 118.

Szeretném továbbá leszögezni: kizárólag az MKL-textussal való összevetésre volt időm. Például a fentebbi, „levélhordós” esetben (MKL I 203) nem olvastam össze az EMC IV. 36 és a DF 292991 textusát, hogy kiderüljön, egymáshoz képest eltérő-e a szövegük; hiszen, ha az lenne, akkor az még egy (mennyiségi) érv a *preventum* olvasat mellett; ha pedig azonos szövegűek, akkor előfordulhat, hogy az EMC a Nikolsburgit használta, azaz a két olvasat csak egyazon variáns két apográfja.

Csonka textusok kiegészítése kéziratból

Mivel elsődleges célom az volt, hogy Mátyás levelei végre magyarul is napvilágot lássanak, és lehetőleg *teljes* terjedelmükben, azt a döntést hamar meghoztam, hogy ha egy *csonka formában* közölt MKL-levélnak teljesebb változatára bukkanok, akkor kiegészítem Fraknoi szövegét. Ez legtöbbször csupán annyit jelentett, hogy Fraknoi nem, vagy csak rövidítve hozza a levél címezését és az elköszönő formulákat, esetleg a keltezés helyét.²⁶

Ezzel azonban átléptem a szövegkritikai Rubicót: egyrészt mert inentől, az emendáció szintjén túllépve, végképp saját főszöveget hoztam létre, másrészt mert valószínűleg túl kevés információ birtokában, megbízható kritikai kiadás híján²⁷ nem tudható, hogy a teljesebb szövegű levél milyen „leszármazási viszonyban” áll az MKL-ben közölt kézirat-tal.

A változatok problémája

A fentiekhez járul, hogy nem csak a nyílt vagy zárt szöveghagyomány kérdését kellene eldönteni 1–2–3 példány alapján, mivel – diplomáciai levelekről lévén szó – még meglévő kézirat esetén sem mindig egyértelmű az eredetiség kérdése.

Abban legalább biztosak lehetünk, ha másolatról van szó:²⁸ leveleskönyvben, mint az Esztergomi, formuláriumban, mint a Nikolsburgi

²⁶ MKL II 1; II 118; I 263; I 316; I 319 stb.

²⁷ Élek a gyanúperrel, hogy legtöbbször majd annak birtokában sem; a levelek többsége esetében ugyanis jellemzően kettő, igen ritkán három kézirat maradt fenn – ha maradt fenn egyáltalán; ez pedig egy sztemma felrajzolásához kevésnek tűnik.

²⁸ Bár pl. az MKL 233-al összevetett DL 200540, amely „eredetiként” szerepel az adatbázisban, nyilvánvalóan másolat.

kódex, avagy csonka szövegtörzs esetén. Ám még a másolatok is készülhettek piszkozatról, annak különböző fázisait véve alapul;²⁹ variánsaik ilyenkor valójában különböző verziók szövegei, nem is variánsok. Ahhoz azonban, hogy ez kiderüljön, nem maradt fenn elég példány.

Ha szerencsénk van, és van a kezünkben eredeti, akkor is előfordulhat, hogy azonos szövegű levelet küldtek el több címzettnek azonos keltezéssel;³⁰ vagy hogy azonos szövegű levelet küldtek el több címzettnek, de eltérő keltezéssel.³¹

Természetesen minden eredetiben elküldött (és szerencsés esetben fennmaradt) levél eredetinek számít; ám nyilvánvaló, hogy egy több héttel később kelt, azonos tartalmú levelet a kancelláriai regestrumból³² másoltak; tehát még ha szövege azonos is az eredetivel, és nem szövegváltozat, *technikai értelemben* akkor is másolatról van szó, az ezzel járó minden következménnyel együtt.

Konkrét példa egy ilyen textológiai gubancra az MKL II 143, amely történetesen Henrik von Abensbergnek szól, 1483. április 11-ei keltezéssel; tárgya a császár elleni panasz, amelyet még aznap elküldenek Sixtus freisingi püspöknek (DL 38886), majd két hétre rá, 25-én Ottó konstanzi püspöknek is (DF 276000).³³ A három szöveg között jelentéktelen különbségek vannak, de azért vannak: tulajdonnevek eltérő írásmódja, szórendcserék, eltérő igekötők (esetleg az MKL átírójának téves rövidítésfeloldásából) stb. Itt tehát nem merül fel, hogy az MKL-t kiegészíteni vagy emendálni kellene valamelyik kéziratból. Ám ha mégis kellene,

²⁹ Mint például az első kötetből végül kimaradt 1472-es hadüzenet (DF 258398), amely egyazon kéz először fogalmazás közbeni, majd (áthúzásokkal vagy anélkül, margóra vagy sor fölé vetett) utólagos átfogalmazásaitól hemzseg. Elnézve ezt a tohuvaohut, mindjárt érthetőbbé válik, hogyan kerülhetnek forgalomba egyazon szöveg olyan félre semmiképp sem olvasható variánsai, mint *hanc esse* [...] *mentem nostram* helyett *intentionem nostram* (MKL I 237 és Kassai kódex), vagy *certiorem reddere* helyett *avizare* stb.

³⁰ DF 214127 és DF 270370, amelyeket éppen ilyen érdekességük miatt „párban” közöltem.

³¹ MKL II 143.

³² Valószínűleg Mátyás uralkodásának kezdetétől fogva vezettek ilyen, ám 1466-ban (MKL I 120) már bizonyosan: *Nos quidem diligenter perquiri et revolvi fecimus cedulas epistolarum nostrarum, quas illi misimus...*

³³ Nem lenne meglepő, ha 15–20 példányt is elküldtek volna ezekből a röpiratszerű levelekből.

akkor miből emendálhatnánk? A vele egy napon kelt DL 38886 *eredeti*, tehát mindenképp hiteles. A két héttel későbbi DF 276000 akkor is „másolati státuszú” lenne, ha egyébként eredetiben maradt volna fent, ám nem így történt.

Létezhet tehát egyazon levélnek több eredetije is, akár egymástól eltérő szöveggel; ha pedig így van, az kérdéseket vet fel mind filológiai, mind szövegközlési szempontból.³⁴ Javíthatom-e Fraknoi gyanús vagy romlott szövegét (amelynek kézírata ismeretlen, de vélhetőleg másolati) egy eredetiben fennmaradt, azonos szövegű, ám későbbi keltezésű levélből interpolálva? Avagy ez már kontamináció? És ezzel elérkeztünk ahhoz a kérdéshez, amely az első interpoláció után nyugtalanítani kezdett.

Interpoláció = kontamináció?

M. L. West *Szövegkritikájában* kérlelhetetlennek tűnik e kérdésben:

Olyan mű esetében, amelyik egynél több recenzióban maradt ránk, a kiadónak vagy külön kell megadnia minden recenziót, vagy egyet ki kell választani mint reprezentatívát. Nem szabad azonban összekeverni őket valami hibrid változattá, ami sosem létezett (bár használhatja az egyiket arra, hogy a másikban kijavítson másolói hibákat).³⁵

Márpedig én attól tartottam, hogy éppen ezt tettem. Nem volt életszerű, hogy egymástól amúgy is szinte megkülönböztethetetlen levélváltozatokat párhuzamosan közöljek; s bár vigasztaló, hogy West szerint „másolói hibákat” javíthatok kézírati variánsok alapján, vajon mindenhol

³⁴ Mivel most a filológiai kérdést tárgyalom, a szövegközlés-válogatás esetlegesen felmerülő dilemmáiról csak felsorolásszerűen szólok: érdemes-e közölni két, szinte teljesen azonos szövegű levelet? Ha (terjedelmi vagy egyéb okokból) nem, akkor mégis melyiket és miért azt? Közlendő-e olyan levél, amelyet végül vélhetőleg nem küldtek el, amely csak piszkozatban maradt fenn, és nem tudni, lett-e végül egyáltalán tisztázata, vagy amelynek címzettje belföldi ugyan, szövege azonban külpolitikai kérdést is érint vagy említ? Mi a teendő a műfaja szerint levélnek nem mondható, ám külügyi tárgyú vagy vetülettel bíró *mandatum requisitorium*, vagy konkrét címzett nélküli *litterae diffidatoriae* esetén stb.? E kérdésekkel annak idején Fraknoinak, utóbb pedig nekem is szembe kellett nézni, és megadni rájuk a konkrét esetek megkövetelte választ.

³⁵ WEST (2007: 88).

meg tudom ítélni, hogy másolatról van-e szó, vagy pedig már egy másik szövegváltozatról? S előbbi esetben is: meddig terjed a „másolói hiba”? Azon túl már, mint az utószóban fogalmaztam,³⁶ „sosemvolt kontaminációt” hozok létre?

Némileg fellélegezhettem, amikor Kulcsár Péter *Humanista szövegek kiadásának lehetőségei és módszerei* című, kifejezetten Mátyás korára érvényes összefoglalását olvastam.³⁷ Az itt különválasztott főszöveg-alapszöveg fogalompár már sokkal jobban lefedte az általam fordított levelek szöveghagyományának jellegét, mint West (és korábbi tanulmányaim) elsősorban ókori³⁸ szövegek tradíciójára szabott metódusa. „A szövegforrások összevetése révén felszínre kerülnek a szövegváltozatok. Ezek ismeretében válik lehetővé a főszöveg körülhatárolása. A főszöveg az a szövegtest, amely a publikáció tárgyát képezi.”³⁹ Ez az MKKL esetében az egyes levelek *lehetőleg teljes szövegteste* lett.

„Ugyancsak a szövegforrások összevetése után jelölhető ki az alapszöveg, vagyis a szerző szándékával egybevágó vagy ahhoz legközelebb álló változat. A szerzői variánsok között rendszerint az utolsó az irányadó, az ‘ultima manus’, de csak rendszerint.”⁴⁰ Az alapszöveg az MKKL esetében eredetileg az MKL-, azaz a Fraknói-textus volt. Ebből indultam ki mint létező és lefordításra váró korpuszból, és hiányosságaival fokozatosan, munka közben szembesültem.

A megnyugtatónak ható sorok után azonban Kulcsár Westhez hasonlóan nyilatkozik az engem leginkább nyugtalanító kérdésben: „Több autográf vagy egyenértékű másolatok, kiadások esetén választani kell, mert *a közlés csak egy alapszövegen alapulhat, a változatok kontaminálása szigorúan tilos.*”⁴¹ (A kiemelés Kulcsáré!) Kérdés, hogy ennek ilyen formában eleget tettem-e; praktikus okokból *alapszövegnek* az MKL-textust választottam, kivéve, ha azt egyértelműen *eredeti* kéziratpéldányból bírálhattam felül.

³⁶ MKKL 996.

³⁷ KULCSÁR (2005).

³⁸ Tehát kizárólag másolatokban fennmaradt.

³⁹ KULCSÁR (2005: 152).

⁴⁰ KULCSÁR (2005: 153).

⁴¹ KULCSÁR (2005: 155).

Az alapszöveg kiválasztása az egyik legkényesebb, mert meghatározó mozzanata az egész munkafolyamatnak. Ha az eltérő helyek terjedelme és tartalma indokolja, lehet több alapszöveg, ezeket azonban külön vagy párhuzamosan kell közzétenni. Tehát a főszöveghez képest vannak hiányok és többletek, az alapszöveghez képest vannak változatok. A kiadás törzse a főszöveg alapszövege.⁴²

Igaz, utána szintén Westhez hasonlóan old a szigoron: „igaz ugyan, hogy a rendelkezésünkre álló változatok közül alapszövegként csak az egyiket használhatjuk, de annak javításához, kiegészítéséhez a többi segítséget adhat.”⁴³

Szövegkritika kritikai kiadás nélkül

Noha már munka közben is nyomasztó volt a kontamináció lehetősége, valamint a felelősség, hogy kritikai kiadás híján is a tudományosság keretein belül mozogjak, mégis mindezekben csak a kötet megjelenése után lett elég időm alaposabb utánaolvasással is elmélkedni. Akármilyen kút-főhöz fordultam, nem nyugtatott meg, amit találtam.

A *Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum* új sorozatának szöveggondozásához kiadott ajánlás szerint

a BSMRAe célja elsősorban a középkori és kora újkori magyarországi és magyar vonatkozású latin nyelvű irodalom emlékeinek hozzáférhetővé tétele a tudományos kutatás számára. [...] A „tudományos kutatás számára” biztosított hozzáférhetőség a kritikai kiadást jelenti.⁴⁴

Kulcsár Péter megkülönböztet kis és nagy kritikai kiadást:

A kis kiadás szűkebb, a nagy bővebb apparátussal jelenik meg, azonban a közölt szöveg tekintetében nincs köztük különbség. [...] Kis kritikai kiadás nem jöhet létre megelőző nagy nélkül, sőt, megbízható népszerű sincs a megelőző kritikai nélkül.⁴⁵

⁴² KULCSÁR (2005: 154).

⁴³ KULCSÁR (2005: 156).

⁴⁴ BENE–BÉKÉS (2014).

⁴⁵ KULCSÁR (2005: 149).

Bár célokat többnyire lefedte Kulcsár „megbízható népszerű kiadásának” fogalma, ez természetesen nem vitt közelebb ahhoz, hogy kritikai kiadás legyen a kezemben. Ám ugyanitt ezt az irányelvet is megfogalmazza: „a kritikai kiadás valamennyi követelményét teljesíteniük kell, ha nem kerül is papírra.”⁴⁶ Tulajdonképpen erre tettem kísérletet, ha korlátozott körben is: a kolláció és az ezzel járó szövegkritikai döntések lehetőség szerinti elvégzése, „ha nem kerül is papírra”. A teljes körű kolláció sajnos időszűke miatt eleve lehetetlen volt. A praktikum azt diktálta, hogy hármas szűkítéssel éljek: 1. a Fraknoi által közölt leveleknek, ha 2. szerepelt(ek) kézírata(i) Mayer listájában, és 3. azok online is elérhetők, akkor azokat összevetem az MKL-textussal. Hogy ezt a munkát szövegkritikailag mennyire alaposan végeztem el, a fentiek és a kötet ismeretében megítélhető lesz.

Összegzés

West a szétválaszthatatlan hagyományrétegekkel kapcsolatban írja: „A szövegkiadó szembe kerülhet egy ehhez hasonló problémával is: annak eldöntésével, hogy mi is az pontosan, amit megpróbál majd létrehozni.” Azt hiszem, elmondhatom, hogy ezzel kezdettől fogva tisztában voltam, ám hogy ez mennyi irány- és dimenzióváltással, aprómunkával jár, azt kevésbé sejthettem.

Kulcsár Péter szerint „Ha szerencsénk van, a fő- meg az alapszöveg végig ugyanaz marad.”⁴⁷ E szempont szerint bizony nem volt szerencsém. Ám azt is írja:

Nincs két egyforma szöveg. És mindegyiknek megvan a saját sorsa. [...] Tehát nincs olyan szabály, követelmény, tanács vagy tilalom, amely minden esetben alkalmazható. A kritikai kiadás sajtó alá rendezőjének feladata, hogy a szerző szándéka szerinti szöveget közölje, mielőtt azonban ehhez hozzáfogna, vagy miközben ezen dolgozik, meg kell ismernie a szerzőt, és a szerző ismeretében kell kialakítania a maga közlési elveit.⁴⁸

⁴⁶ KULCSÁR (2005: 149).

⁴⁷ KULCSÁR (2005: 154).

⁴⁸ KULCSÁR (2005: 161).

Azt hiszem tehát, mégis szerencsém volt, mert leveleinek olvasásfordítása minden másnál jobban hozzásegít, hogy megismerjem a Szerzőt.

Örömteli munka ez, és remélem, haszonnal jár majd. Ha pedig valaki a filológiai részét vizsgálja meg – már ha lesz ilyen⁴⁹ –, remélem, úgy találja, hogy munka közben a körülmények adta kereteken belül sikerült követnem M. L. West elvét: „keressük a hasznosat és ne próbálkozzunk a lehetetlennel”, s ezzel elkerülnöm, hogy az eredmény, ismét Kulcsár szavaival élve: „csapnivaló legyen”.⁵⁰

Források

EMC	<i>Epistolae Matthiae Corvini, Cassoviae, I–III, 1744; IV, 1743.</i>
MKL	FRAKNÓI V. (szerk.), <i>Mátyás király levelei. Külügyi osztály, 1458–1490</i> , Budapest, 1893–1895.
MKKL	DARVAS M. – SZEKÉR B. (ford.), <i>Mátyás király külügyi levelei 1458–1479</i> , Budapest, 2023.

Felhasznált irodalom

ACSÁDY 1896	ACSÁDY I., <i>Mátyás király mint levélíró</i> , Budapesti Szemle, 86 (1896), 252–265.
BENE–BÉKÉS 2014	BENE S. – BÉKÉS E., <i>Módszertani ajánlás a Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum új sorozatának (Series Nova) szöveggondozásához</i> , Irodalomtörténeti Közlemények, 118 (2014/5), 698–713.
FRAKNÓI 1896	FRAKNÓI V., <i>Mátyás király mint levélíró</i> , Akadémiai Értesítő, 7 (1896), 420–428.
KULCSÁR 2005	KULCSÁR P., <i>Humanista szövegek kiadásának lehetőségei és módszerei</i> , Irodalomtörténet, 86 (2005), 149–161.
MAYER 2008	MAYER GY. (szerk., utószó), <i>Mátyás király levelei. Külügyi osztály, 1458–1490</i> , Budapest, 2008.
WEST 2007	M. L. WEST, <i>Szövegkritika és szövegkiadás</i> , Budapest, 2007.

⁴⁹ Ne legyenek illúzióink: annak idején az MKL sem kapott érdemi recenziókat. ACSÁDY (1896) sablonos, bár ömlengő bókokon kívül elsősorban arra szorítkozott, hogy FRAKNÓI kísérő tanulmányán kérje számon, miért nem írt többet Mátyás magyarságáról. FRAKNÓI (1896) végül maga ismertette kötetét.

⁵⁰ KULCSÁR (2005: 149).

Some textual criticism questions regarding the text of King Matthias' foreign affairs letters

This study reports on the textual criticism dilemmas that I encountered while translating and editing the Latin items of the volume titled Foreign Letters of King Matthias 1458–1479 (published in 2023). The main text of the 130-year-old edition on which the translation was based turned out to be inaccurate in many places, so it became necessary to compare it with the manuscript copies that still exist today. The use of the text variants found in this way in the main text entailed many questions and difficult decisions: how can the original goal, the most complete translation, be reconciled with philological accuracy and exactingness? The study presents these dilemmas and their results with concrete examples.

Keywords: principles of textual criticism, main text, ground text, collation, emendation, contamination